

Jeneiné Gerő Henriett Emese

A tőkepiaci és az egészségügyi válság összehasonlítása, kkv-kat érintő válságkezelő intézkedések

Jelen tanulmány célja, hogy párhuzamot vonjon a 2008-as pénz és tőkepiaci és a 2019-es egészségügyi válság között. A tanulmányban megállapításra kerül, hogy a vizsgált válságok hazánkat eltérő gazdasági helyzetben találták. A pénz és tőkepiaci válság előtt az ország makrogazdasági mutatók alapján értékelt teljesítménye jóval kedvezőtlenebb volt, mint az egészségügyi válság idején. A válságra való reagálás ideje, a válságkezelő intézkedések fajtái, mértéke, nagyságrendje és azok diverzifikált, célzott alkalmazása is eltérő volt a két válság idején. Pozitív tény, hogy az egészségügyi válság idején, tanulva a korábbi válságokból és a nemzetközi szervezetek válságok tapasztalatain alapuló ajánlásából a szakpolitika már képes volt, nem csak 'védekező', hanem megelőző, komplexebb, célzottabb válsághárító intézkedések alkalmazására.

Kulcsszavak: Válság, mikro-, kis és középvállalkozások, gazdaságvédelmi intézkedések, válságkezelés, moratórium, NHP Hajrá

JEL-kód: H12

Comparison of capital market crisis and health crisis, crisis management measures for SMEs

The aim of the present study is to draw a parallel between the 2008 money and capital market crisis and the 2019 health crisis. The study states that the examined crises found Hungary in a different economic situation. Prior to the money and capital market crisis, the country's performance in macroeconomic indicators was much worse than during the health crisis. The responses to the crisis, the types, extent and magnitude of crisis management measures and their diversified, targeted application were also different during the two crises. It is a positive fact that during the health crisis, learning from previous crises and the recommendations of international organizations based on the experience of crises, the policy was already able to apply not only 'defensive' but also preventive, more complex, more targeted crisis response measures.

Keywords: Crisis, Micro, small and medium enterprises, Economic protection measures, Crisis management, moratorium, FGS GO

JEL-code: H12

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2022.3>

Bevezetés

A tanulmányban röviden bemutatásra kerülnek a vizsgált válságok legfontosabb állomásai, az egyes válságok legfőképpen vállalkozásokra gyakorolt hatásai, a vállalkozásokat érintő legfontosabb válságkezelő intézkedések fajtái, az egyes nemzetközi szervezetek válságkezelő eszközökkel kapcsolatos ajánlásai, a hazai mikro-, kis és középvállalkozások legfontosabb jellemzői, teljesítménymutatói, majd a tanulmány végén, részletesebben az egészségügyi válság idején alkalmazott legjelentősebb likviditásbővítő intézkedések azok eddig eredményei, tapasztalatai alapján kerülnek bemutatásra. A pénz- és tőkepiaci válságot illetően az egyik legjelentősebb dátum 2008. szeptember 15-e volt, amikor is a Lehman Brothers csődvédelmet kért. A csődvédelem bejelentése egyben szimbolikus kezdőpontja volt annak a recesszióknak, amely az egész világra továbbterjedt, és olyan országok, mint Lettország, Magyarország vagy Románia nem tudták tovább finanszírozni önmagukat, így nagyon rövid idő alatt védtelenné, azaz külső segítség nélkül fizetéseképtelenné váltak volna, ami egyet jelent az államcsőddel. Ezért

kellott az IMF és az EU segítségét kérniük (Miklós 2013, 78.). Az egészségügyi válság kiindulópontja pedig az elsőként a kínai Vuhan városában megjelent új típusú koronavírus okozta betegség volt. *Azonban mindkettő járványban közös, hogy a globalizáció és a világot átszövő nemzetközi hálózatok eredményeként mind a pénz- és tőkepiaci válság, mind a járvány gyorsan átterjedt a világ többi részébe is, nagy pusztítást hagyva maguk mögött a gazdaság, társadalom minden szegmensében.* Az eddigi válságok, és jelen korunk egészségügyi válságának eddigi tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a válság utáni talpraállás időtartama nagymértékben függ az egyes válságkezelő intézkedések bevezetésének reakció idejétől, mértékétől, komplexitásától, fókuszáltságától.

A gazdasági – pénzügyi válság kronológiája, legfőbb állomások

2007-es év: Az Egyesült Államokban nagy ingatlanirodák mentek csődbe, majd magukkal rántották a nekik hitelező bankokat is. A BNP Paribas három alapjának függesztette fel a működését.

2008-as év: A körbetartozások miatt a pénzügyi szektorokban pénzhiány uralkodott. Az ingatlanhitelezés egyre több akadályba ütközött. Magyarországon – a gazdaság nyitottsága révén – a kedvezőtlen hatások gyorsabban jelentkeztek, mint azt a hazai kutató intézetek várták (Kovács 2009). A világgazdasági válságot munkaerőpiaci válság követte. A magyar gazdaságban a foglalkoztatási válság első sokkoló hírei 2008 őszén érkeztek, elindulak a tömeges létszámleépítések, a válságra többek között több hazai nagyvállalat is, mint például a General Electric, Vegyész, Nokia, Audi, Suzuki létszámleépítéssel reagált. Mivel az autóipar erősen exportorientált ágazat, a nyugat-európai áruértékesítési nehézségek szinte azonnal megjelentek a magyar vállalatok rendelési-termelési adataiban is. A hazai gyártók termelése nem vagy kevésbé volt diverzifikált, többnyire egy-egy nagy gyártótól, és megrendeléseitől függenek (Neumann-Boda 2010, 5.). Magyarország segítségképpen 25,1 milliárd dollár hitelkeretet kapott. Az IMF-től 15,7 milliárd dollárt, az Európai Uniótól 8,1 milliárd dollárt, a Világbanktól pedig 1,3 milliárd dollárt. A csomag lényegében megduplázta az ország nemzetközi tartalékait. A kormány a válság Magyarországra nehezedő negatív hatásainak csökkentésére, 12 pontos intézkedési csomagot adott ki, melynek 2. pontja értelmében a bővítette a hazai kis- és középvállalkozások támogatására kidolgozott, 800 milliárd forintos programot (MTI 2009). A csomagot később (2019-ben) 1000 mrd forintra tovább bővítették, melynek alapján az exportra termelő vállalatok is támogatást kaphattak. A kis- és középvállalkozások fejlődésének támogatása az ÚMFT keretében jórészt a Gazdaságfejlesztési Operatív Programon (GOP) keresztül valósult meg. A kedvezőtlen makrogazdasági környezetben a vállalkozók a válság enyhítése érdekében történő erőteljesebb fellépést vártak, de a 2009-2010-es időszakban nagyobb jelentőségű intézkedésekre csak 2010 nyarától került sor. (Matolcsy 2012). A válság hatásainak enyhítését továbbá munkahelymegőrző programok, mint például az OFA Megőrzés Program, az egyes regionális munkaügyi központok munkahelymegőrző programjai, a TÁMOP programok és hagyományos aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök szolgálták (Elek-Scharle 2010).

2009-es év: 2009-ben a világ recesszióba került, a feltörekvő országok gazdasági növekedése is lassult, 2009-ben a válság magával hozta az infláció mérséklődését. A reálgazdasági kilátások tovább romlottak. A hazai ipari termelés a vártnál nagyobb mértékben esett vissza. Megszorításokkal próbálta a kormány teljesíteni a nemzetközi szervezetek, illetve hitelintézetek felé vállalt módosított deficitcél. A vállalkozásokat érintő, tervezett járuléksökkentő és közvetlen támogató intézkedések továbbvitele esetén is bizonytalanná vált azoknak a hazai gazdaság növekedését elősegítő közép-, illetőleg hosszabb távú hatása. Mivel a legnagyobb létszám-leépítést az autóipar szenvedte el, 2009 nyarán a Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium közzétette az autóipari akciótervét. Ez azonban kevésbé volt munkahelymegtartó jellegű, inkább az iparági stratégiának megfelelően a magasabb hozzáadott értékű gyártás súlyát kívánta növelni. Ezért kifejezetten K+F-jellegű támogatásokat helyezett kilátásba, illetve részben a kecskeméti Mercedes-Benz-beruházás támogatását célozta. Új forrásokat nem biztosított, csak

a Nemzeti Fejlesztési Tervben már szereplő alprogramok és prioritások lebontását, illetve a Munkaerő-piaci Alap forrásainak átcsoportosítását jelentette (Neumann-Boda 2010).

2010-es év: A Kormány 2010 júniusában meghirdetett 29 pontos programja intézkedéseket fogalmazott meg egy új gazdasági rendszer kialakítására, a bürokrácia csökkentése és a kis- és középvállalkozások támogatása érdekében. Bevezette a kölcsönös felelősségvállalás elvét és intézkedéseket fogalmazott meg a szociális biztonság növelésére. (Matolcsy 2012.).

Az egészségügyi válság kronológiája, a legfontosabb állomások (Az Európai Unió Tanácsa 2021)
2019. december: A kínai Vuhan városában új típusú koronavírus okozta betegség jelent meg, és a járvány gyorsan átterjedt Kína más térségeire és a világ többi részére.

2020-as év: Észak-Olaszországban jelentősen megnőtt a COVID-19 eseteinek száma, ugyanekkor számos más uniós tagállam is fertőzött személyekről számolt be, az uniós politikai szintű integrált válsághárítási mechanizmus (IPCR) teljes körű üzemmódban aktiválásra került. Az EU új intézkedésekkel támogatja a kkv-kat, valamint fokozza az olyan termékeket és szolgáltatásokat célzó beruházásokat, amelyek az egészségügyi szolgálatok válsághárítási intézkedéseinek segítéséhez szükségesek. A pénzügyminiszterek az uniós költségvetési szabályok lazításáról állapodtak meg a COVID-19 miatt. A magyar gazdaságvédelmi mentőcsomag elsők között került bejelentésre, amely nagyságrendileg is kiemelkedett az Európai Unió országai által bemutatottakhoz képest. Magyarország már viszonylag korán, 2020 márciusában az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről kormányrendeletet fogadott el (Magyar Közlöny 2020). Késlekedés nélkül kerültek bevezetésre például a fizetési moratórium és különböző, vállalkozásokat segítő rendkívül kedvező feltételrendszerű további finanszírozási programok: államilag támogatott kedvezményes hitelek, garanciaprogramok. A koronavírus világjárvány gazdasági hatásainak enyhítésére, a lakosság és a vállalkozások megsegítése érdekében 2020 áprilisában több Kormányhatározat is meghirdetésre került (Magyar Közlöny 2020). 2020. június 18-án kihirdetésre került a veszélyhelyzet megszűnésével összefüggő átmeneti szabályokról és a járványügyi készültségről szóló 2020. évi LVIII. törvény, amely, a magyar lakosság és vállalkozások számára átmeneti kedvezményeket biztosított a tőkefizetés, az államháztartási szabályok alóli mentesség, az egyes adó, járulék, fizetések és könnyítések alóli mentesség, képzési kedvezmények és adminisztrációt könnyítő kedvezmények tekintetében. A vállalkozások likviditási forráshoz jutását segítő intézkedésekkel kapcsolatos eddig tapasztalatok az utolsó fejezetben kerülnek bemutatásra. A hazai gazdaságvédelmi akcióterv a GDP nagyságrendileg 18-20 százalékával egyenértékű, több mint 9 000 milliárd forintot biztosított a gazdaság védelmére. Az ország éves jövedelmének minden ötödik forintja a védekezést szolgálja. Az összesen csaknem 9200 milliárd forint értékű gazdaságvédelmi csomag nem külső segítségre épít, tehát nem növeli az ország kitettségét, hanem a vállalkozások megsegítését, így a munkahelyek megőrzését, vele a magyar emberek jövedelmének a biztosítását szolgálja (Századvég 2020). A Tanács intézkedéseket fogadott el a Covid19 elleni oltóanyag mielőbbi kifejlesztésének biztosítása érdekében. Az uniós vezetők 750 milliárd eurós helyreállítási eszközről is megállapodtak, amelynek célja, hogy segítse az EU-t a Covid19-világjárvány okozta válság leküzdésében. A csomagból 390 milliárd euró a tagállamok számára nyújtott vissza nem térítendő támogatás, 360 milliárd euró pedig kölcsön. A helyreállítási alap mellett az uniós vezetők megegyeztek a 2021 és 2027 közötti időszakra szóló hosszú távú uniós költségvetésről, amely 1 074 milliárd euróval gazdálkodik. Az uniós költségvetésen belül pénzátcsoportosítást is végrehajtottak a Covid19-válság kezelésére (5,1 milliárd euró). A Tanács 87,4 milliárd euró összegű pénzügyi támogatást hagyott jóvá 16 tagállam számára a szükséghelyzeti munkanélküliségi kockázatokat mérséklő ideiglenes támogatást nyújtó európai eszközökből (SURE) nyújtandó uniós hitelek formájában. Politikai megállapodás született az EU hosszú távú költségvetéséről és helyreállítási tervéről. Hazánk pedig újabb gazdaságvédelmi intézkedéseket, vagy a már meglévő intézkedések meghosszabbítását jelentette be (Magyar Közlöny 2020).

Mindeközben az EU hosszú távú 2021-2027 közötti költségvetése elfogadásra került és első alkalommal kapott uniós engedélyt egy Covid19-vakcina.

2021-es év: Az EU további biztonságos oldóanyagokat engedélyezett. A Tanács 2021. február 11-én elfogadta a Helyreállítási és Rezilienciaépítési Eszköz létrehozásáról szóló rendeletet. A 672,5 milliárd EUR értékű eszköz – a Next Generation EU helyreállítási eszköz központi eleme.

Az összesen három biztonsági hálóval együtt (Next Generation EU (NGEU) elnevezésű, 750 milliárd eurós helyreállítási eszköz, 2021–2027-es időszakra szóló hosszú távú 1 074,3 milliárd euró uniós költségvetés, a munkavállalókat, a vállalkozásokat és a tagállamokat támogató 540 milliárd euró nagyságrendű biztonsági hálók) az uniós helyreállítási csomag összértéke 2 364,3 milliárd euró (Az Európai Unió Tanácsa 2021).

Válságkezelő intézkedések

A bankok hozzáállása a hitelezéshez fontos szempont az egyes válságok idején. A legtöbb bankot korlátozza a rendelkezésre álló tőkebázisa, a kihelyezhető finanszírozási források mennyisége, a pénzügyi szabályozási környezet, a bankszektorra vonatkozó tőkekövetelmények, és a befektetők elvárásainak való megfelelés, az anyabank saját üzletpolitikája, stratégiája. A 2008-as tőkepiaci válság idején az Európai Unióban későn ébredtek a pénzügyi felügyeletek, 2009-ben már európai nagybankokat kellett feltökésíteni, és nem az addig megszokott módon, hanem éppen a FED által teremtett, friss, amerikai forrásokból. Később, mindehhez még hozzájárult az euro-zónában kialakult, „saját eredetű” pénzügyi válság is, melyet Görögország, Írország, Olaszország, valamint kisebb mértékben Portugália és Spanyolország által felvett – részben államadósságot fedező - olcsó euro-hitelek megrendülése – részben pedig bedőlése – jelentett (Magas 2019).

Az OECD csoportosítása alapján az egyes válságintézkedések az alábbi három nagy csoportba sorolhatóak (OECD 2009):

1. a keresletösztönző intézkedések;
2. a vállalkozások hitelhez jutását javító intézkedések;
3. munkaerőpiaci intézkedések.

A 2008-as válság során Magyarországon alkalmazott intézkedések:

A 2008-as globális válság a nemzetközi együttműködést is új alapokra helyezte. Magyarország esetében a válság elhárításában, a mintegy 20 milliárd eurós készenléti-hitel szerződéssel markáns szerepet vállalt a Valutaalap az Európai Központi Bankkal és a Világbankkal együttműködve. A válsággal sújtott nemzetgazdaságokban általában az államháztartás kiadási expanziójával, a bankok állami feltökésítésével és adómérsékléssel keresték a kibontakozást. Ez azonban csak a kevésbé eladósodott és viszonylag alacsony, kézben tartható államháztartási hiánnyal rendelkező országokban jelenthetett megoldást. Mélyen eladósodottként hitelből beruházni, rendkívül kockázatos (Kovács 2009., 11.). Az egyes országok válságkezelő intézkedései nagymértékben függenek azok fiskális és monetáris politikájától. Az országok nagy része múltbeli tapasztalatai alapján mind a 2008-as, mind a 2019-es válság előtt rendelkezett a válságok kivédésére szolgáló csomagokkal, amelyek különböző arányban történő kombinációja, mind már a 2008-as, mind pedig a jelen egészségügyi válság hatásainak enyhítésére is alkalmasnak bizonyult. Ezek az intézkedések Magyarországon a vállalkozások finanszírozási forráshoz való hozzájutásának ösztönzésére, többek között a hitel és garanciaprogramok kidolgozására és kiterjesztésére, befektetések ösztönzésére (magán és kockázati tőke finanszírozás, tőkealapok létrehozása), munkahelyvédelmi programokra irányultak.

Az OECD 2009 évben ajánlásokat adott ki, amelyek alapján megállapítható, hogy rendkívül fontos szerepe van a megfelelő időben, megfelelően adott válaszoknak különösen a következő területeken: a vállalkozások számára a keresleti igényüknek megfelelő mértékű forgótőke rendelkezésre állása, a garanciaintézmények, a vállalkozások cash-flow problémáinak kezelése, az innovatív és nagy növekedési potenciállal rendelkező kkv-k támogatása, kkv-k és a kkv-k finanszírozási piacainak fejlesztése, a kkv-k és vállalkozások kompetenciáinak és információkhoz

való hozzáféréseinek fejlesztése, a kormány, a kkv-k és a pénzügyi intézmények közötti párbeszéd és konzultáció erősítése, a kkv-k és a vállalkozók finanszírozásának helyzetével kapcsolatos ismeretek bővítése (OECD 2009, 40.).

Az Európai Bizottság is megfogalmazta a 2008-as válsággal kapcsolatban jövőre vonatkozó javaslatait, ajánlásait, az erről szóló előterjesztést 2010. június végére készítette el, melyben részletesen foglalkozik a konkrét lépésekkel (Kiss 2010, 44.), amely alapján a megelőzést célzó szakaszban (prevenció) a tagországok gazdaságának külső és belső egyensúlytalanságait tekintenek át egy átfogó jelzőrendszer (scoreboard) keretében, a második lépcső (korrekció) célja, hogy biztosítsa az adott esetben szükségessé váló javaslatok betartását. A Bizottság további fontosabb javaslatai, a közös európai mentőcsomagra, a fegyelmezett fiskális politikára irányultak. A reform 4 fő területe is meghatározásra került: költségvetési fegyelem, versenyképességi felügyelet, válságkezelő mechanizmus, hatékonyabb koordináció. A 2019-ben kezdődött egészségügyi válság idején már az ezen tények ismeretében és mérlegelésével kerültek bevezetésre válságelhárító, válságkezelő intézkedések, programok.

A 2019 évi válság során alkalmazott legfontosabb hazai gazdaságvédelmi intézkedések

Az új koronavírus-járvány 2020-ban speciális helyzetet teremtett, amelyre a kormányzat a költségvetés jelentős átalakításával és *háromlépcsős Gazdaságvédelmi Akcióterv meghirdetésével reagált* (Pénzügyminisztérium, 2021). A következőkben a szempontjából legfontosabb intézkedések kerülnek felsorolásra,

- fizetési (hitel)moratórium
- gazdaságélénkítés, likviditásbővítés
- adó- és járulékkönnyítések
- bértámogatás a válsággal leginkább sújtott ágazatoknak
- beruházás ösztönzés ágazati, területi fókusszal
- innováció és kutatás-fejlesztés támogatása
- vállalkozások nemzetközi piacra lépésének ösztönzése
- vállalkozásfinanszírozás
- hitel, garancia, tőkeprogramok
- adminisztratív intézkedések a vállalkozások védelmében
- külföldi ellenséges felvásárlók elleni védelem
- exportvédelem

A sikeres válságkezelési gyakorlatok lényege, hogy a gazdaság összehúzódása, az egyes szektorok outputvesztése esetén az államnak központilag költenie szükséges, ellensúlyozva ezáltal az elmaradó keresletet (Magas 2019). *Megállapítható, hogy az egészségügyi válság gazdasági hatásainak enyhítésére a fentiekben jelzett, az OECD és más nemzetközi, európai és hazai tanulmányok által a 2008-as világgazdasági válság tapasztalatain alapuló jövőbeni ajánlások a szakpolitika által figyelembe vételre kerültek és konkrét intézkedésekben is testet öltöttek.*

A vállalkozások legfontosabb jellemzői a vizsgált válságok idején

Hazánkban a mikro-, és kisvállalkozások a vállalkozási szférában foglalkoztatottak több mint kétharmadának biztosítanak munkalehetőséget. A hozzáadott érték több mint 50, a nettó árbevétel szintén több mint 50, a nemzetgazdasági beruházások 30%-ával járulnak hozzá a vállalkozások összeteljesítményéhez. Magyarországhoz hasonlóan az EU vállalatait is 99%-ban a mikro-, valamint a kis- és középvállalkozások alkotják. Létszám-kategóriák szerint, 2018-ban a vállalkozások 99,8%-a a mikro-, kis és középvállalkozási kategóriába tartozott, amelyen belül a mikrovállalkozások aránya 94,1% volt, mely érték az Európai Unió tagországaira is jellemző, az EU átlagával összehasonlítva a vállalkozások legfontosabb mutatóit egyedül a hozzáadott érték tekintetében van némi lemaradásunk. [1. táblázat].

1.táblázat: Magyarországi üzleti vállalkozások darabszáma, foglalkoztatottjainak száma, az általuk előállított hozzáadott érték összege 2018-ban

Table 1 Number of Hungarian enterprises, number of employees, amount of value added in 2018

Méret	Vállalkozások száma			Foglalkoztatottak száma			Hozzáadott érték		
	Magyarország		EU-28	Magyarország		EU-28	Magyarország		EU-28
	db	megoszlás (%)	megoszlás (%)	db	megoszlás (%)	megoszlás (%)	milliárd euro	megoszlás (%)	megoszlás (%)
mikro	548	94,10	93,00	908	32,60	29,70	13,00	18,70	20,80
kis	28	4,90	5,90	532	19,10	20,10	11,90	17,20	17,60
közép	4	0,80	0,90	459	16,50	16,80	12,70	18,30	18,00
kkv	581	99,80	99,80	1 899	68,30	66,60	37,70	54,10	56,40
nagyvállalat	990	0,20	0,20	882	31,70	33,40	31,90	45,90	43,60
Összes:	582	100,0	100,0	2 782	100,0	100,0	69,60	100,0	100,0

Forrás: Hungary – Small Business Act Fact Sheet alapján saját szerkesztés (European Commission 2019)

A vállalkozások méretkategóriák szerinti megoszlása a vizsgált válságok idején nem vagy csak minimálisan változott, az összes vállalatnál belül a kkv-k tették ki a vállalkozások 99,9%-át. 2008-ról 2019-re 3,39 és 2,69%-al nőtt a kkv-k által foglalkoztatottak, valamint az általuk előállított bruttó hozzáadott érték aránya, az árbevétel és az export árbevétel tekintetében az elmozdulás azonban negatív irányú (2,97%; 4,26%) volt. A vállalkozások foglalkoztatotti adatait illetően számbeli dominanciájukból következően a mikrovállalkozások szerepe 2019-re még hangsúlyosabbá vált, közel 40%-ot tett ki a vállalkozásokon belül arányuk, ugyanez a 2008-as válság idején még 26,8% volt. A kkv-k vizsgált válságok idején betöltött szerepét és jelentőségét legfontosabb mutatóikkal a 2. táblázat szemlélteti.

2. táblázat: A vállalkozások helyzetét jellemző fontosabb mutatók megoszlása vállalati méretkategóriák szerint* 2008, 2009, 2019 (százalékban)

Table 2. Distribution of the most important indicators of the enterprises by enterprise size categories 2008, 2009, 2019 (percentage)

Év	Vállalati méretkategória	Vállalkozások száma	Foglalkoztatottak létszáma	Árbevétel	Export árbevétel	Bruttó hozzáadott érték
2008	mikro	94,92	26,83	22,81	11,48	19,09
	kis	4,22	22,28	17,64	9,83	16,99
	közép	0,73	19,76	21,21	15,02	19,46
	kkv összesen	99,87	68,87	61,66	36,33	55,53
	nagy	0,13	31,13	38,34	63,67	44,47
	összesen	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
2009	mikro	95,25	27,80	22,90	10,86	19,91
	kis	3,94	22,23	17,48	11,44	16,41
	közép	0,68	19,69	20,38	17,43	19,92
	kkv összesen	99,88	69,72	60,76	39,73	56,24
	nagy	0,12	30,28	39,24	60,27	43,76
	összesen	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
2019	mikro	95,42	38,18	20,29	6,49	23,95
	kis	3,83	18,52	17,86	8,28	17,06
	közép	0,62	15,57	20,54	17,31	17,22
	kkv összesen	99,87	72,26	58,69	32,08	58,23
	nagy	0,13	27,74	41,31	67,92	41,77
	összesen	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés, 2019. év: előzetes adatok

2008 végén a világméretű pénzügyi és gazdasági válságot munkaerő piaci válság követte, a magyar gazdaságban a foglalkoztatási válság első jelei 2008 őszén jelentkeztek. Hazánkban a helyzet azért volt sajátos, mert a munkaerőpiaci válság az akkori elmúlt két évtized már második foglalkoztatási sokkjá volt, már a válság előtti években is a magyar foglalkoztatási ráta a legalacsonyabbak közé tartozott az EU-ban. A válságra a vállalkozások jelentős része – ahogy ilyen helyzetben lenni szokott - létszámcsökkentéssel reagált. 2008-ról 2009-re a 0-1 fős, és a mikrovállalkozásoknál foglalkoztatottak száma 4, illetve 5,1%-al, a kis-, és a középvállalkozásoknál foglalkoztatottak méretkategóriánként több mint 8%-al, a nagyvállalkozásoknál foglalkoztatottak száma pedig közel 11%-al csökkent. 2008-ról 2009-re a vállalkozások száma is – az 1 fős vállalkozások kivételével – csökkent, a válság hatására a visszaesés mértéke minden létszám-kategóriában 8% feletti volt, a 250 fő feletti (nagyvállalati) létszám-kategóriában a csökkenés mértéke 10,5 %-os volt. A vállalkozások és a foglalkoztatottak számának csökkenő tendenciája 2010 évben is folytatódott (3. táblázat). *Mindkét válság a vállalkozások, különösen a kkv-k foglalkoztatotti adatainak csökkenését eredményezte.*

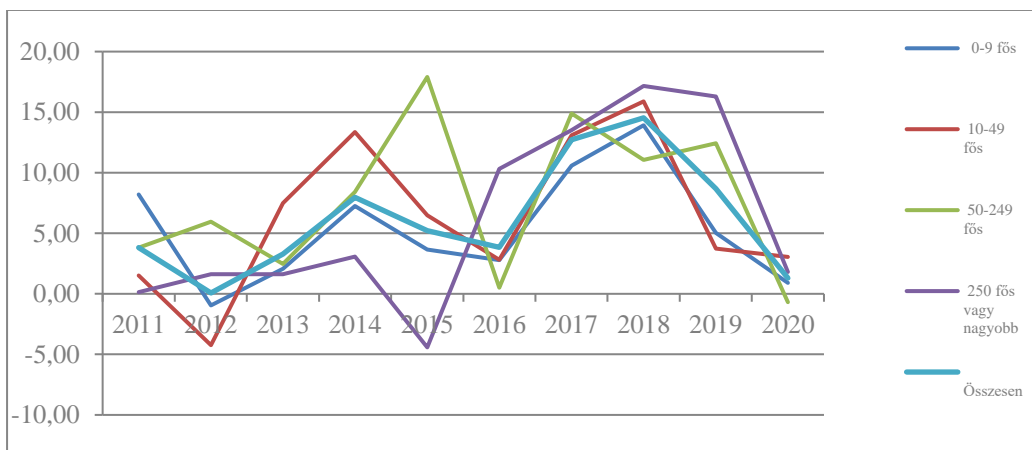
3.táblázat: A vállalkozások és foglalkoztatottak számának változása a pénz- és tőkepiaci válság hatására (előző év=100%)

Table 3. Changes in the number of enterprises and employees as a result of the money and capital market crisis (previous year = 100%)

Évek (változás előző évhez képest)	Létszámkategória	Vállalkozások száma	Foglalkoztatottak létszáma
2008/2009	0 - 1 fő	0,78	-4,01
	2 - 9 fő	-8,31	-5,14
	10 - 49 fő	-8,46	-8,47
	50 - 249 fő	-8,42	-8,63
	250 és afelett	-10,50	-10,78
Összesen		-2,11	-8,28
2009/2010	0 - 1 fő	-0,87	-1,82
	2 - 9 fő	4,16	0,92
	10 - 49 fő	0,22	-1,23
	50 - 249 fő	-3,37	-2,78
	250 és afelett	1,20	1,38

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A vállalkozások árbevétele a 2008-as válságot követő években, 2012-ig erősen csökkent, sőt negatívra is fordult a mikro-, és kisvállalati méretkategóriában, egyedül a középvállalati méretkategóriában volt tapasztalható 5% körüli növekedés. 2015-ig ezt követően lassú ütemben növekedett, majd a 2015 óta tartó növekedés üteme minden létszámkategóriában csökkent 2019-re, sőt a KSH 2020 évi előzetes adatai alapján a középvállalati létszámkategóriában negatívra fordult (1. ábra).

1.ábra: A vállalkozások árbevételének alakulása létszámkategóriánként
 Figure 1. Changes in the turnover of enterprises by number of employees

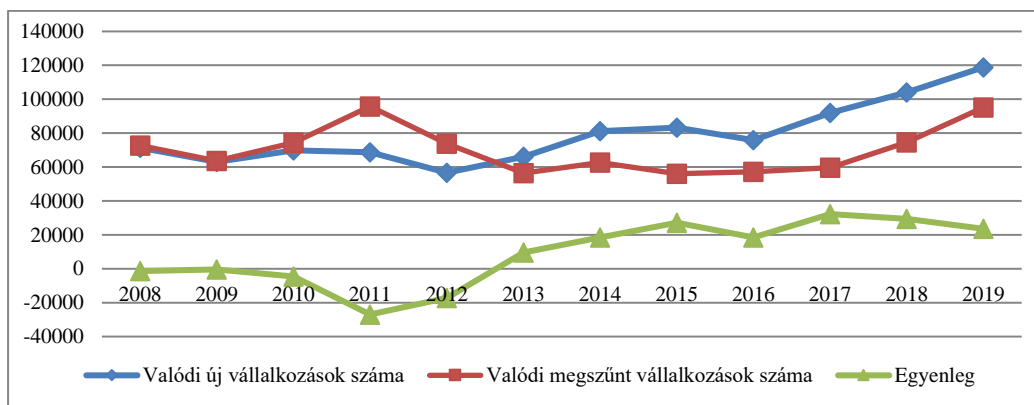
Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A pénz- és tőkepiaci válság idején (2008-2010) a legtöbb vállalkozás a kereskedelem, gépjárműjavítás nemzetgazdasági ágakban tevékenykedett, arányuk 20% körüli vagy a feletti, ezt követte a szakmai, tudományos, műszaki tevékenység 15 % feletti aránnyal. Ebben az időszakban a további jelentősebb ágazatok: az építőipar, a feldolgozóipar voltak. (KSH 2012). Az ipari termelés volumene a 2009. évi visszaesést követően 2010-ben és 2011-ben számottevően emelkedett, majd 2012-ben ismét mérséklődött. 2013 óta viszont évről évre – jellemzően az EU átlagát meghaladó mértékben – nőtt az ipar kibocsátása. Az emelkedő tendencia 2019-ben is folytatódott, és 5,4%-kal haladta meg az egy évvel korábbi magas bázist. Az ágazat 2019-ben a bruttó hozzáadott érték mintegy negyedét állította elő. *A pénz- és tőkepiaci válság legnagyobb mértékben az ipar, az exportorientált feldolgozóipar, építőipar, kisebb mértékben pedig szolgáltatásokat és az agrárágazatot érintette. A járműgyártás a 2008–2009-es recessziót megelőző és azt követő években a növekedés motorjának számított. A német járműipar legfontosabb vállalatai meghatározó szerepet játszottak a magyar iparban, a legnagyobb árbevétellel, és exportértékesítéssel rendelkező magyarországi vállalatok közé tartoztak, azonban ezt az ágazatot sem kímélte a válság, a létszámleépítések a legnagyobb autóiipari vállalatokat is érintették 2008 utolsó negyedétől* (lásd első fejezetben). 2016–2018 között az ágazat jelentősen veszített lendületéből, és ebben az időszakban már lassította, visszafogta az ipar bővülését. Az iparág 2019-ben dinamizálódott újból, kibocsátása 9,8%-kal haladta meg az egy évvel korábbit. (KSH 2020., 89.) 2019-re az építőipar nemzetgazdaságon belüli súlya is emelkedett, a bruttó hozzáadott érték 6,5%-át adta, teljesítmény bővülése a GDP 4,9%-os volumennövekedéséhez jelentősen hozzájárult. *A koronavírus okozta járvány a vásárlási szokásokat is felborította, az élelmiszer és élelmiszer jellegű vegyes üzletek felfutó forgalma mellett (13%-os volumennövekedés) a nem élelmiszertermékeké is emelkedett (0,3%-kal) 2020 I. negyedév végére az egy évvel korábbihoz képest, tovább emelkedett az internetes kereskedelem forgalma is. A Covid-19-járvány miatti az áruszállítás teljesítménye 2020 I. negyedévében 12%-kal maradt el az egy évvel korábbitól, amihez hasonló mértékű csökkenés utoljára 2009-ben volt tapasztalható. A szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás ágban megvalósult beruházások teljesítménye 2019-ben 32%-kal meghaladta a 2018. évi volument. Az ágazatban a létszám 6,7 ezer fővel több volt a 2018. évinél, és 25%-kal meghaladta a 2010. évit. A válság hatása 2020 tavaszától jelentkezett a leginkább ebben az ágazatban. 2020. március végére szinte az összes kereskedelmi szálláshely bezárt a járvány terjedése elleni intézkedések következtében, amely megakasztotta a turizmus hosszú ideje tartó lendületét. *A szálláshelyek összes bruttó árbevétele márciusban folyó áron 60%-kal maradt el az egy évvel korábbi értéktől. A vendéglátóhelyek forgalma 43%-kal volt kisebb,**

mint 2019 márciusában. (KSH 2020., 117.) Az egészségügyi válság eredményeként a területi ágazati hatásokat vizsgálva a turisztikai célterületek problémái emelhetőek ki, ahol a járvány miatt visszaeső turizmus következtében a szezonális és az állandó foglalkoztatás is veszélybe került (Czirfusz 2021). *Az egészségügyi válság hatására a turizmushoz, vendéglátáshoz és idegenforgalomhoz köthető nemzetgazdasági ágak, valamint a személyes jelenlétet igénylő szolgáltatások lendülete csökkent leginkább.*

Az új és megszűnt vállalkozások

A 2008-évi válságot követően 2012-ig csökkent az új vállalkozások létrejöttének üteme, ez a csökkenő tendencia leginkább a legkisebb vállalati létszámkategória esetében volt tapasztalható. Ezzel párhuzamosan ugyanebben a vizsgált időtartamban a megszűnt vállalkozások száma pedig nagyobb ütemben nőtt, a legtöbb vállalkozás a mikrovállalati méretkategóriában szűnt meg. Az újonnan létrejött és a megszűnt vállalkozások számának egyenlege 2012-ig negatív volt (17 ezer fölött). 2013-tól az újonnan létrejött vállalkozások száma növekvő tendenciát mutatott, ezzel párhuzamosan a megszűnt vállalkozások éves darabszáma pedig stagnált, majd 2018-tól nőtt, és 2020-ra pedig elérte a 104 ezret, melyből a legkisebb, 1-4 fős létszám-kategóriában a megszűnt vállalkozások száma 103 ezer darab volt. 2019-ig azonban az újonnan alakult és a megszűnt vállalkozások egyenlege pozitív volt.

2.ábra: Az új és a megszűnt vállalkozások egyenlege (2008-2019) db

Figure 2. Balance of new and closed enterprises (2008-2019)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

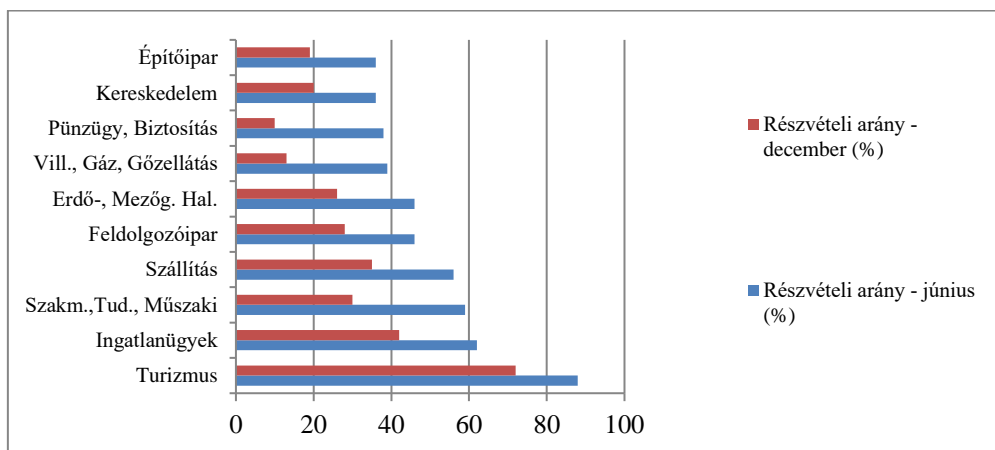
Az egészségügyi járvány harmadik hulláma ellenére nőtt az új vállalkozások száma. A járvány okozta 2020. áprilisi mélypont ellenére, 2021 áprilisában több mint kétszeresére ugrott a cégalapítási kedv. A 2019 évihez képest, pedig 8,7%-al több vállalkozást jegyeztek be. Az új alapítások háromnegyedét adó önálló vállalkozások adták, melyek száma visszafogottan emelkedett, a társas vállalkozások körében nagyobb mértékű volt az emelkedés. (KSH 2021).

A fizetési moratórium és a Növekedési Hitelprogram Hajrá (NHP Hajrá) hatása a hazai vállalatokra

A drasztikusan visszaeső hitelkínálat válsághelyzetben jelentősen ronthatja a vállalatok hitelhez jutási lehetőségeit, számottevően visszavetve így a reálgazdaság kilábalási ütemét. A 2020., valamint a 2021. évi hazai hitelállomány bővüléséhez azonban jelentősen járultak és járulnak hozzá a jegybanki és állami hitelprogramok⁴, valamint a fizetési moratórium. 2020. év során a

⁴ Az államilag támogatott hitelprogramok költségvetési kamattámogatás, kezességi díjtámogatás, vagy egyéb költségtámogatás mellett biztosítanak kedvezményes finanszírozási forráshoz jutást a hazai vállalkozások számára. Az államilag támogatott hitelprogramok (Széchenyi Kártya Program válságtermékei, EXIM és MFB válságtermékei) mögött

vállalati hitelállomány 9,4 százalékkal nőtt, amely érték európai uniós összehasonlításban is magasnak számít. Ebben nagy szerepe volt a fizetési moratórium törlesztéseket visszafogó hatásának, melynek révén olyan vállalkozások is finanszírozáshoz jutnak, akik a program hiányában, a hitelfeltételek szigorodása miatt egyébként nem jutnának új forrásokhoz. A gazdaság élénkülésével párhuzamosan azonban fokozatosan csökken a moratóriumban lévő vállalati hitelállomány, míg 2020 júniusában a vállalati hitelállomány 48 százaléka volt moratóriumban, addig év végére 29 százalékra csökkent az arányuk, így nagyjából 2 700 milliárd forintnyi vállalati hitel volt moratóriumban. Hasonlóan a teljes vállalati hitelállomány ágazati eloszlásához, a moratóriumban lévő hitelállomány legnagyobb részét is az ingatlanügyletek ágazatban (30%) tevékenykedő vállalatok adják, amit a feldolgozóipar (25%), majd a kereskedelem és gépjárműjavítás (11%) követ. A moratóriumot legnagyobb arányban igénybe vevő vállalkozások jellemzően a szálláshely szolgáltatás, vendéglátás és a művészet, szórakoztatás, szabadidő nemzetgazdasági ágakba, tehát az egészségügyi válság által leginkább érintett ágazatokba tartoznak (3. ábra). Az előzőekben már említett államilag támogatott hitelprogramok mellett az MNB által indított NHP Hajrá szerepe volt a legkiemelkedőbb, mivel a koronavírusjárvány kezdete óta a kvv szektor hitelezésének elősegítésére szánt Program 3 000 milliárd forintos keretösszegének - a válság elhúzódására való tekintettel a Program keretösszegét kétszer, 2020 novemberében és 2021 áprilisában is megemelték - 2021. júniusi kimerüléséig a kvv hitelkibocsátás kétharmada a program keretein belül valósult meg.

3.ábra: A moratóriumban lévő vállalati hitelállomány részaránya ágazatonként

Figure 3. Proportion of corporate loans in moratorium by sectors

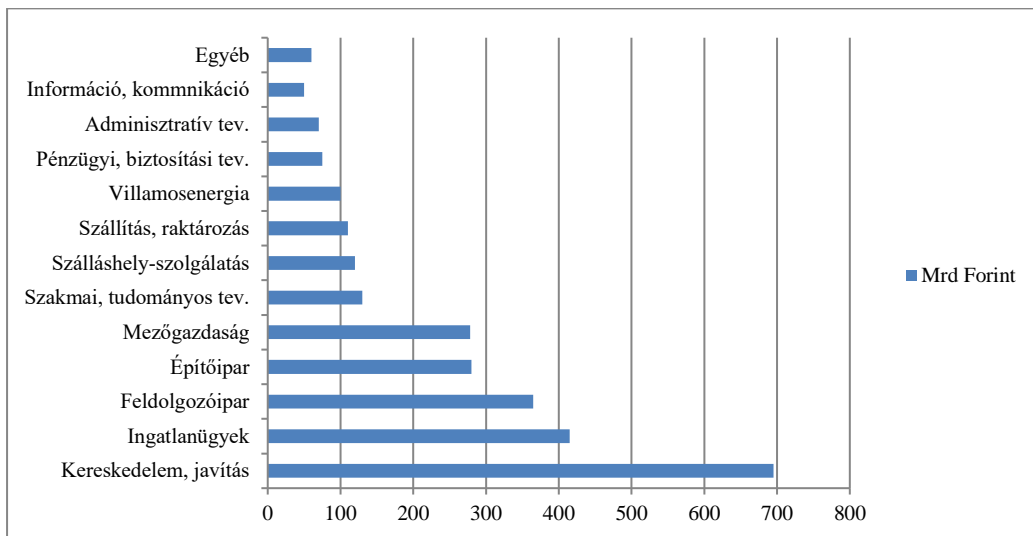
Forrás: MNB, Pénzügyi Stabilitási Jelentés alapján saját szerkesztés

Megjegyzés: A tíz legnagyobb vállalati hitelállománnyal rendelkező ágazat a hitelintézeti szektor adatai alapján.

Az MNB által végzett felmérés a támogatott hitelprogramok számottevő létszámbővítő hatását azonosította. A támogatott hitelt igénybe vevő, öt főnél nagyobb vállalatok 4 százalékkal több munkavállalót foglalkoztattak 2020 végén, mint a hitelprogramokat igénybe nem vevő hasonló vállalatok. A hatás legerősebben az NHP Hajrá konstrukcióban részt vevő, a beruházási hitelt felvevő, illetve a kisvállalatok esetében mutatható ki. A létszámbővülés valószínűsíthetően jelentős részben a programok hitelkeresletet és -kínálatot bővítő hatása miatti addicionális hitelfelveteleknek tulajdonítható. (MNB 2021, 35.,36) Az NHP Hajrá keretében - 2021. júliusi MNB közlemény alapján - több mint 40 ezer vállalattal kötöttek a Programban részt vevő hitelintézetek hitel vagy lízingszerződést. A megkötött szerződések 37 %-a új beruházási hitel

nagyrészt az MNB NHP Hajrá refinanszírozási forrása állt, amelynek 3 000 milliárd forintos kerete 2021 júniusában merült ki.

vagy lízing, 53%-a forgóeszközhitel 10%-át pedig korábbi beruházási hitelek kiváltására használták fel a vállalkozások. Az alábbi ábra ágazatok szerint mutatja be a hitelprogram keretében igényelt hitelek nagyságrendjét. Mint látható a Programot igénybe vevő legtöbb vállalkozás az egészségügyi válság által leginkább sújtott, személyes jelenlétet igénylő kereskedelem, javítás ágazatból került ki, de jelentős volt az ingatlanügyek, feldolgozóipar építőipar, mezőgazdaság és szálláshely-szolgáltatásban tevékenykedő vállalkozások hiteleinek nagyságrendje is (4. ábra).

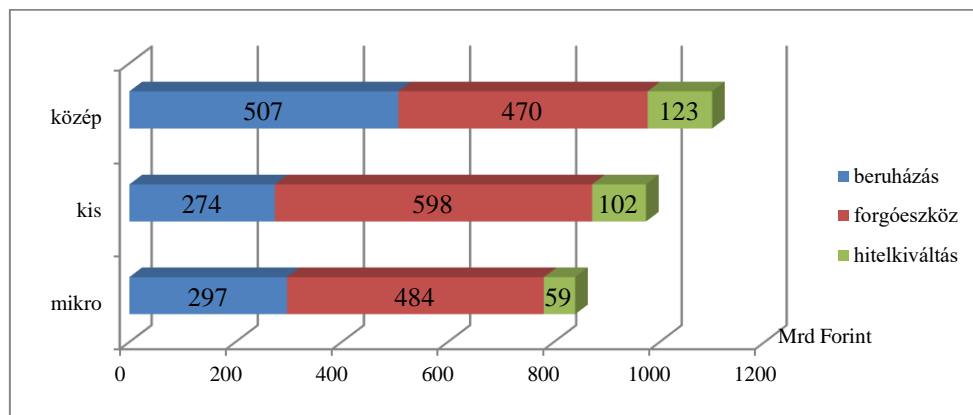

4.ábra: Az NHP Hajrá ágazati megoszlása

Figure 4. Sectoral Distribution of the FGS GO

Forrás: MNB, MNB Közlemény az NHP Hajrá igénybevételéről, 2021. július alapján saját szerkesztés

Ami az NHP Hajrá hitelek vállalati méretkategóriák szerinti megoszlását illeti, mind a beruházási, mint a forgóeszköz hiteltípus népszerű volt a kvv-k körében. A mikro-, kis és középvállalkozások által igénybevett hitelek nagyságrendjét – beleértve a lízinget is – az alábbi ábra mutatja (5. ábra).

5.ábra: Az NHP Hajrá megoszlása vállalati méretkategóriánként és főbb hiteltípusonként

Figure 5. Distribution of FGS Go by company size category and main loan type

Forrás: MNB, MNB Közlemény az NHP Hajrá igénybevételéről, 2021. július alapján saját szerkesztés

A vállalkozások 40%-a a Közép-Magyarországi Régióban található, elsősorban Budapesten. A központi régió szerepe a működő vállalkozások számát és megoszlását, jövedelemtermelését, teljesítményét tekintve több más gazdasági, társadalmi mutatóhoz hasonlóan kiemelkedő. Az NHP Hajrá keretében a vállalkozások által igénybe vett hitelek nagy százaléka is ebből a régióból származik (47%), ezt követi az Észak-Alföldi, és a Dél Alföldi régió, 14, illetve 11%-al, a többi négy régió egyenlő arányban 7-7%-al részesült a Programból. (MNB 2021).

Összegzés-konklúziók

Mint jelen tanulmányban több alkalommal is megfogalmazásra került, a kis és középvállalkozások sokkal érzékenyebbek a válság hatásaira és nagyobb a válság hatásának való kitettségük is. Méretüknél fogva (OECD 2009): tevékenységüket nem tudják tovább csökkenteni, nem tudják diverzifikálni tevékenységüket, mivel nem, vagy nagyon nehezen tudnak forrást szerezni a tőkepiacokról, ezért hitelre szorulnak (hitelbesorolásuk azonban alacsony, vagy rosszabb esetben nincs), finanszírozási forráshoz való hozzájutásuk nehézkes. A csökkenő kereslet miatt megroggyant magyar kisvállalatokat mélyütesként érte a 2008-ban kiszélesedő pénzügyi válság. A fokozódó láncartózkodás okozta likviditási problémák, a drasztikusan visszaeső és szigorodó hitelfelvételi lehetőségek és a pénzügyi nehézségek tovább mélyítették a szektor válságát (Szabó-Farkas, 2011). Az egyes válságok hazánkat eltérő gazdasági helyzetben találták, bár a vállalkozások méretkategóriák szerinti megoszlása a vizsgált válságok idején nem vagy csak minimálisan változott, addig az egyes válságok által sújtott ágazatok tekintetében eltérés mutatkozik. A pénz- és tőkepiaci válság legnagyobb mértékben az ipar, az exportorientált feldolgozóipar, építőipar, kisebb mértékben pedig szolgáltatásokat és az agrárágazatot érintette, míg az egészségügyi válság hatására a turizmushoz, vendéglátáshoz és idegenforgalomhoz köthető nemzetgazdasági ágak, valamint a személyes jelenlétet igénylő szolgáltatások lendülete csökkent leginkább. A vizsgált válságok tekintetében azonos, hogy az egyes válságok által sújtott ágazatokban tevékenykedő vállalkozások árbevétele és foglalkoztatottainak száma csökkent a leginkább, valamint likviditási forrásszükségletük jelentősen nőtt, azonban az újonnan alakult és megszűnt vállalkozások számának egyenlege - főként a jegybanki és államilag támogatott hitelprogramok valamint moratórium hatására - nem süllyedt negatív tartományba az egészségügyi válság idején. A pénz- és tőkepiaci válság előtt az ország makrogazdasági mutatók alapján értékelt teljesítménye jóval kedvezőtlenebb volt, mint az egészségügyi válság idején. A válságra való reagálás, a válságkezelő intézkedések fajtái, mértéke, nagyságrendje is eltérő volt a két válság idején. Pozitív tény, hogy az egészségügyi válság idején, tanulva a korábbi válságokból és a nemzetközi szervezetek válságok tapasztalatain alapuló ajánlásaiból a szakpolitika már képes volt, nem csak 'védekező', hanem megelőző, komplexebb, célzottabb és diverzifikáltabb válságkezelő, válságelhárító intézkedések alkalmazására. A világgazdasági válság kezelésének maradandó, globális tanulságként lehet értékelni azt a mozzanatot, hogy az output-vesztést enyhítő, megelőző beavatkozások fennmaradtak, és a gazdaságban lezajlott jelentős állami költési-hitelezési stimulus nagymértékben segítette a nemzetközi és hazai konjunktúra szinten tartását (Magas 2019). Bár az egészségügyi válság idején alkalmazott beavatkozások hatásainak és számszerűsíthető eredményeinek egy része csak később jelentkezik, azonban a jelenlegi tapasztalatok alapján kijelenthető, hogy az intézkedések nagy része célt ért, a vállalkozások terhein könnyített, finanszírozási forrásokhoz való hozzájutását segítette és nélkülük gazdasági visszaesés is nagyobb lett volna. Nem vitatható el az a tény, hogy a válságelhárító, válságkezelő intézkedések - mint azonnal bevethető eszközök - és azok gyakorlati tapasztalatai az eseteleges jövőbeni válságok kezelését, tompítását szolgálják.

Irodalomjegyzék

- Az Európai Unió Tanácsa (2021): Covid19: a negatív gazdasági következményekre adott uniós válasz Letölthető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/coronavirus/covid-19-economy/>
- Az Európai Unió Tanácsa (2021): Időrendi áttekintés – a Covid19-cel kapcsolatos tanácsi intézkedések Letölthető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/coronavirus/timeline/>
- CZIRFUSZ M. (2021): A COVID-19-válság és a térbeli munkamegosztás változásai Magyarországon, Területi Statisztika, 2021, 61(3): 320–336; <https://doi.org/10.15196/TS610303>
- ELEK P.-SCHARLE Á. (2010): Válságintézkedések a Munkapiacra, Budapest, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, in Munkaerőpiaci Tükör, 78-84.
- European Commission (2019): SBA Fact Sheet, Hungary, European Commission, 2019.,2.,
- KISS G. (2010): Az európai válságkezelés tapasztalatai: a gazdaságpolitikai koordináció megújítása, Budapest, Magyar Nemzeti Bank, in: MNB Szemle, 40.
- KOVÁCS Á. (2009.): Gazdasági és Államháztartási perspektívák 2009' - a gazdasági racionalitás és a megvalósíthatóság, Miskolc, Észak-magyarországi Regionális Kutatásokért Alapítvány, in: Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek VI. évfolyam 2. szám, 5-28. Letölthető: <https://gtk.uni-miskolc.hu/files/277>
- KOVÁCS Á. (2009.): Gazdasági és Államháztartási perspektívák 2009' - a gazdasági racionalitás és a megvalósíthatóság, Miskolc, Észak-magyarországi Regionális Kutatásokért Alapítvány, in: Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek VI., 2., 5-28., 11. Letölthető: <https://gtk.uni-miskolc.hu/files/277>
- KSH (2012): Vállalkozások demográfiája, Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, in: Statisztikai Tükör, VI., 34.
- KSH (2020.): Magyarország 2019., Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 89., Letölthető: <http://www.ksh.hu>
- KSH (2020.): Magyarország 2019., Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, 117., Letölthető: <http://www.ksh.hu>
- KSH (2021): Az új bejegyzésű gazdasági szervezetek száma havonta, gazdálkodási forma szerint, Budapest, Központi statisztikai Hivatal, Letölthető: https://www.ksh.hu/stadat_files/gsz/hu/gsz0058.html?utm_source=kshhu&utm_medium=banner&utm_campaign=theme-gazdasagi-es-nonprofit-szervezetek
- Letölthető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/valldemog/valldemog10.pdf>
- MAGAS I. (2019): Tíz évvel a világgazdasági válság után, Budapest, Állami Számvevőszék, in: Pénzügyi Szemle 2019., 64.,1, 94-110.
- MAGAS I. (2019): Tíz évvel a világgazdasági válság után, Budapest, Állami Számvevőszék, in: Pénzügyi Szemle 2019., 64.,1, 94-110. Letölthető: http://real.mtak.hu/112296/1/magas-2019-1-mpdf_20190413133317_25.pdf
- MAGAS I. (2019): Tíz évvel a világgazdasági válság után, Budapest, Állami Számvevőszék, in: Pénzügyi Szemle 64., 1., 94-110.
- Magyar Közlöny (2020): a Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében a koronavírus világválság mikro-, kis- és középvállalkozásokra, valamint nagyvállalatokra gyakorolt gazdasági hatásainak mérséklése érdekében az MFB Magyar Fejlesztési Bank Zártkörűen Működő Részvénytársaság és a Garantiqa Hitelgarancia Zártkörűen Működő Részvénytársaság által megvalósítandó garanciakonstrukciókkal kapcsolatos intézkedésekről szóló 1170/2020. (IV. 21.) Korm. határozat, Budapest, Magyar Közlöny, 2020. 82., 2148-2150
- Magyar Közlöny (2020): a Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében a koronavírus világválság mikro-, kis- és középvállalkozásokra, valamint nagyvállalatokra gyakorolt gazdasági hatásainak mérséklése érdekében az MFB Magyar Fejlesztési Bank Zártkörűen Működő Részvénytársaság által megvalósításra kerülő hitelkonstrukciókkal kapcsolatos

- intézkedésekről szóló 1171/2020. (IV. 21.) Korm. határozat, Budapest, Magyar Közlöny, 2020. 82., 2151-2152
- Magyar Közlöny (2020): a Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében a koronavírus világméretű járvány mikro-, kis- és középvállalkozásokra gyakorolt gazdasági hatásainak mérséklése érdekében létrehozandó Széchenyi Kártya Program hitelkonstrukciókról szóló 1194/2020. (IV. 30.) Korm. határozat, Budapest, Magyar Közlöny, 2020. 96., 2372-2375
- Magyar Közlöny (2020): a Gazdaságvédelmi Akcióterv keretében a koronavírus világméretű járvány mikro-, kis- és középvállalkozásokra, valamint nagyvállalatokra gyakorolt gazdasági hatásainak mérséklése érdekében a Magyar Export-Import Bank Zártkörűen Működő Részvénytársaság és a Magyar Exporthitel Biztosító Zártkörűen Működő Részvénytársaság által megvalósításra kerülő hitel-, garancia- és biztosítási konstrukciókkal kapcsolatos intézkedésekről szóló 1185/2020. (IV. 27.) Korm. határozat, Budapest, Magyar Közlöny, 2020. 89., 2258
- Magyar Közlöny (2020): a hiteltörlesztési moratórium veszélyhelyzettel kapcsolatos különös szabályainak bevezetéséről szóló 637/2020. (XII. 22.) Korm. rendelet, Budapest, Magyar Közlöny, 2020. 287., 10472.
- Magyar Közlöny (2020): az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során teendő intézkedésekről szóló 41/2020. (III. 11.) Korm. rendelet, Budapest, Magyar Közlöny, 2020., 40.
- MATOLCSY GY. (2012): J/8112. számú jelentés, a kis- és középvállalkozások 2009-2010. évi helyzetéről, gazdálkodási feltételrendszeréről, a vállalkozásfejlesztés érdekében meg tett intézkedésekről, valamint a kis- és középvállalkozások részére nyújtott állami támogatások eredményeiről, Budapest, Magyarország Kormánya
- MATOLCSY GY. (2012): J/8112. számú jelentés, a kis- és középvállalkozások 2009-2010. évi helyzetéről, gazdálkodási feltételrendszeréről, a vállalkozásfejlesztés érdekében meg tett intézkedésekről, valamint a kis- és középvállalkozások részére nyújtott állami támogatások eredményeiről, Budapest, Magyarország Kormánya
- MIKLÓS G. (2013): A magyar eladósodás és válság hatásai, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Közgazdaságtudományi Kar, in: Köz-Gazdaság, VIII. évfolyam, 1. szám, 77-86. Letölthető: http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/1228/1/kg_2013n1p77.pdf
- MNB (2021): MNB Közlemény az NHP Hajrá igénybe vételéről, 2021. július, Letölthető: <https://www.mnb.hu/letoltes/nhphajra-julius-hu-1.pdf>
- MNB (2021): Pénzügyi Stabilitási Jelentés, Magyar Nemzeti Bank, 35., 36., 2021. június Letölthető: <https://www.mnb.hu/letoltes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2021-junius.pdf>
- MTI (2008): A miniszterelnök 12 pontja, Budapest, Heti Világgazdaság on-line Letölthető: https://hvg.hu/itthon/20081011_12_pont_penzugyi_valsg_gyurcsany
- NEUMANN L.-BODA D. (2010): A válság hatása a vállalatok munkaerő gazdálkodására, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, in: Válság a munkaerőpiacon - és azután című konferencia, Szirák, 2010, november 5-6., 5.
- NEUMANN L.-BODA D. (2010): A válság hatása a vállalatok munkaerő gazdálkodására, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, in: Válság a munkaerőpiacon - és azután című konferencia, Szirák, 2010, november 5-6., [Letölthető: http://econ.core.hu/file/download/szirak2010/Boda_Neumann.pdf](http://econ.core.hu/file/download/szirak2010/Boda_Neumann.pdf)
- OECD (2009): The Impact of the Global Crisis on SME and Entrepreneurship Financing and Policy Responses Letölthető: <https://www.oecd.org/cfe/smes/43183090.pdf>
- OECD (2009): The Impact of the Global Crisis on SME and Entrepreneurship Financing and Policy Responses, 40. Letölthető: <https://www.oecd.org/cfe/smes/43183090.pdf>
- OECD (2009): The Impact of the Global Crisis on SME and Entrepreneurship Financing and Policy Responses, Letölthető: <https://www.oecd.org/cfe/smes/43183090.pdf>

- Pénzügyminisztérium (2021): Magyarország Konvergencia Programja, 2021-2025, Budapest, Pénzügyminisztérium Letölthető: <https://kormany.hu/dokumentumtar/magyarorszag-konvergencia-programja-2021-2025>
- SZABÓ J.-FARKAS SZ. (2011): A válság hatásai a magyar kis- és középvállalati szektorban, Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, in: Vezetéstudomány, Budapest Management Review XLII., 9., 29-39. Letölthető: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2630/1/vt2011n9p29-39.pdf>
- Századvég (2020): A magyar gazdasági mentőcsomag európai viszonylatban is kiemelkedő elszántságot tükröz, Budapest, Századvég Gazdaságkutató Letölthető: <https://www.vg.hu/gazdasag/gazdasagi-hirek/a-magyar-gazdasagvedelmi-akcioterv-kiemelkedo-2176932/>